

научно-
производственный
журнал

НАУКА

1 март
2015

Главный редактор
ИСМУРАТОВ С.Б., д.э.н.,
профессор, академик МАО
(г. Костанай)

Заместитель гл. редактора
МУРАТОВ А.А., к.с.-х.н.,
доцент, чл. корр. МАО
(г. Костанай)

Члены редколлегии:
АСТАФЬЕВ В.Л., д.т.н.,
профессор, академик,
член-корр. КАСХН
(г. Костанай)

БАЙМУХАМЕДОВ М.Ф., д.т.н.,
профессор (г. Костанай)

ВАШАКИДЗЕ А.А., д.т.н.,
профессор (г. Тбилиси)

ГОРШКОВ Ю.Г., д.т.н.,
профессор (г. Челябинск)

ДЕЙНЕГА В.В., к.т.н.,
профессор, академик МАО
(г. Костанай)

ЖУНУСОВ Б.Г., д.э.н.,
профессор (г. Кокшетау)

КЕНДЮХ И.Г., д.э.н.,
профессор (г. Петропавловск)

КОНДРАТОВ А.Ф., д.т.н.,
профессор (г. Новосибирск)

ЛАЗАРЕНКО В.Н., д.с.-х.н.,
профессор, академик МАО
(г. Троицк)

ПИОНТКОВСКИЙ В.И., д.в.н.,
профессор, академик МАО (г.
Костанай)

САЛАМАТОВ А.А., д.п.н.,
доцент, (г. Челябинск)

САТУБАЛДИН С.С., д.э.н.,
профессор, академик НАН РК
(г. Алматы)

СТЕЛЬМАХ В.В., к.мед.н.,
главный врач Костанайской
областной больницы
(г. Костанай)

ТРИФОНОВА М.Ф., д.с.-х.н.,
профессор, академик МАО
(г. Москва)

ШАЯХМЕТОВ Б.Д., д.э.н.,
профессор, академик МАО
(г. Костанай)

№ 1 (53)

СОДЕРЖАНИЕ

2015

**БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ И НАУКИ ПО ТЕХНОЛОГИИ ПРОИЗВОДСТВА
И ПЕРЕРАБОТКИ ПРОДУКЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО
ПРОИЗВОДСТВА**

- Онгарбаева Н., Нургожина Ж.К.** Қазақстанда өндірілетін тритикале дақпылының наубайханалық қабілетін зерттеу..... 5
- Онгарбаева Н. Нургожина Ж. К.** Кішігірім диірменде бидайдан сұрыптық ұн тартуда жармалық өнімдердің пайда болу үрдісін қарастыру..... 7
- Кехтер И. В.** Анализ сроков хранения творога в зависимости от упаковки..... 12

ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ, ИСТОРИЯ, ФИЛОСОФИЯ

- Кульбаева М.М.** Махамбет қолданысындағы көріктеу құралдарының қолданысы 16
- Испандиярова А.Т.** Көркем прозада ұлттық танымның берілуі 18
- Абиљекова Б.Т.** Фразеологизмдердің құрылымдық тұрақтылығы мен мағыналық сипаты..... 21
- Товбин К.М.** Религиозная гальванизация как постсекуляризация..... 24

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

- Vagarbekova D** Cognitive styles as a basis for student-centered learning a language... 29
- Байспай Г.Б.** Ғылыми білім беру кәсібін басқарудың ақпараттық жүйесі..... 34
- Игембаева А.Е., Рахимова А.** Инженерная педагогика – основа профессиональной подготовки инженеров..... 38
- Себряева Н.С.** Организация процесса обучения физической и коллоидной химии на основе кейс-метода 42
- Себряева Н.С.** Самостоятельная работа как основа повышения качества профессиональной подготовки студентов..... 47
- Ельчибекова А.А., Сальжанова А.С., Курманова А.Ф.** Квантово-химические исследования протолитической способности этилендиамина..... 51
- Тенчурина Л.З.** О проблемах профессионального образования и трудоустройства молодежи в малых городах..... 56
- Постоян Т.Г.** Содержательно-целевой аспект организации научно-образовательного центра подготовки кадров в структуре виноградарского кластера..... 59
- Нурсеитова А. А.** Көркем шығармалардағы мақал-мәтелдер лексикасының өзгерістері (а.байтұрсынов шығармалары бойынша)..... 63
- Чернявская О.М., Мадин В.А.** Электронные ресурсы как средства обучения инновационной образовательной среды..... 66
- Мукашева Р.А.** С. Мұқанов прозасындағы эпитеттердің қолданылу ерекшеліктері..... 69
- Сарманова Ф.Т.** Жарнама тілі саласы қазақ тілінде жаңа сала деп қарастыруға болады..... 72
- Гладкова В. Н.** Профессиональное самосовершенствование руководящего состава высших учебных заведений..... 74
- Долженков О.А.** Изучение юридических аспектов управления образовательным учреждением в структуре формирования правовой компетентности менеджеров образования..... 78
- Бакенова М.Б.** Дидактика e-learning: разработка дидактического дизайна..... 83
- Шаматова Б.А.** Халықтық педагогика – тәрбиенің қайнар бұлағы..... 87
- Жақыпова Ғ.М., Иманғалиева Б.Қ., Оқапова М.И.** Сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы оқушылардың ақпараттық құзыреттілігін дамыту..... 90

мақсатына жете алмай, күші азайып, көңілі басылғандай боп қалғанын аңғарта келіп, керекті жағдай туса, әлде де күреске шығатын жігер-қуаты бар екенін «қайраса, тағы жетілдім» деумен айқын да әдемі етіп айтып береді» [4], - деп жазады.

Қолдалынған әдебиеттер:

- 1.Сыздықова Р.С. Махамбеттің әр сөзін түсініп оқысақ //2003.
- 2.З. Қабдолов. Сөз өнері. Алматы. 1992 ж.
- 3.А.А.Хабиева.Тарихи лексиканың мазмұндық құрылымындағы коннотаттық компоненттер (Махамбет шығармашылығы негізінде). Автореферат.Алматы: 2007 ж.
- 4.Ахметов З. Өлең сөздің теориясы – Алматы: Мектеп, 1973 ж.

КӨРКЕМ ПРОЗАДА ҰЛТТЫҚ ТАНЫМНЫҢ БЕРІЛУІ

Испандиярова А.Т.

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы

Бұл мақалада көркем прозаның дүниетанымдық аспектісі қарастырылады. Автордың танымдық көзқарасы көркем шығарманың мазмұны арқылы айқын және дәл берілген.

В данной статье рассматриваются аспекты мировоззрения художественной прозы. Познавательные взгляды автора отражаются четко и ясно через содержание произведения.

This article deals with aspects of the outlook of fiction prose. Cognitive views of the author are reflected deeply and directly through the contents of the work.

Адамзат баласының болашақ үшін қоғамдық, мәдени-әлеуметтік, экономикалық т.б. күресі, сан ғасырлық тарихы, рухани жаңғырулары ұрпақтан-ұрпаққа сол ұлттың тілінде сақталуы арқылы жетеді. Ана тілінің өміршеңдік қызметінің қуаты мен күдіреті негізінде жаңа ұрпақ ұлтымыздың көне тарихы мен мәдениетін дұрыс танып білуге бастау алады. Осы бастаулар кешенді тіл ғылымының көкжиегінде ұлттық мәдениеттің көзі ретінде тағлымдық мәні зор ұлттық тілдің өн бойынан табылады. Осымен байланысты тіл табиғатының қыр-сыры өзге ғылым салаларымен (философиялық, мәдениеттану, антропология, психология, мифология, этнография т.б.) тығыз қарым-қатынастың негізінде танылып, зерделеніп отыр.

Тіл - ойды жарыққа шығаратын негізгі құрал. Тіл мен ой біртұтас ұғымдар. Әрқайсысы тіл білімі мен логика сияқты өз алдына жеке ғылым салаларының объектісі бола тұрса да, бірінің қызметі екіншісіне тәуелді категориялар болып табылады. Тілдің ойды жарыққа шығарып жеткізу қызметі сол ойдың қабылдаушы тарапынан қабылдану тетіктері арқылы жүзеге асады. Мұның негізінде тіл де өзінің қоғамдағы қарым-қатынас құралы ретіндегі негізгі қызметін атқара алады. Тіл білімінде тіл мен ойлаудың біртұтастығы жөніндегі бұл сияқты тұжырым бірнеше кезеңдер, уақыттар үлесінде өз дәлелдемелерін көптеген ғылыми еңбектерден тауып, қазіргі таңда нақтыланған, орныққан тілдік заңдылыққа айналды. Осы орайда этнолингвистика мен лингвомәдениеттану ғылымдарының сабақтастығын тіл мен мәдениет сабақтастығының көрінісі деп анықтауға болады.

Тіл мен ойлаудың бірлігінің арнасында қарастырылатын жекелеген өзекті меселелердің бірі - тіл мен оның дүниетанымдық қызметі. Осымен байланысты жеке ұлт тілі ретінде қазақ тілінің дүниетанымдық қызметінің қазақ тілінің негізінде қарастырылуының маңызы, оның ұлт мүддесі үшін қызметі, керісінше, ұлт дүниетанымдығындағы қасиеттердің, арнайы ұғымдардың ана тіліміздегі көрініс табуы да өз

дәлелдері мен соның негізінде кейбір ерекшеліктерін, тілдік айналымдағы орнын көрсетіп беруді, осы сияқты сұрақтар ауқымын жан-жақты аша түсуді қажет етіп отырғандығы ақиқат.

Бұл ең алдымен ұлт тағдырын тілмен тығыз байланыста қарап, "тіл мен ұлт біртұтас" деген қағида негізінде оларды өзара бірлікте қарау нәтижесінен туындап отырғандығы да шындық.

Осымен байланысты тілдің табиғатын ұлттың тарихымен, таным-түсінігімен байланыста тани түсудің қажеттілігінің мәнін тіл білімінде, соның ішінде қазақ тіл білімінің де ұлттық танымға негізделген жаңа үрдісті зерттеулері көрсетіп отыр. Мұндай бағыттағы жұмыстардың жүргізілуі ұлттық болмыс пен тұрмыс-тіршілігіне, дүниетанымына қатысты ерекшеліктерді сипаттап, сайып келгенде, тіл мен ұлттың тығыз бірлікте екендігін дәйектейді.

Әлемдік лингвистикалық ой-тұжырымдарда этнос тілінің ұлттық мәдениетпен тығыз байланыстылығы, ұлт мәдениетінің сол этностың тілінде сақталып, дамып, болашақ ұрпаққа жеткізілетіндігі туралы идея атақты ғалым В.фон Гумбольдтың: "Тіл - халық рухы, халық рухы тіл арқылы көрініс табады" деген белгілі концепциясынан бастау алады [1,32].

Осы бағыттағы еңбектерге көркем мәтін тілін талдаған Р.Сыздық, Е.Жанпейісов, Б.Шалабай, Б.Момынова, С.Ғұбайдуллин, К.Еңсебаева, Б.Мұратбек т.б. зерттеулері негіз болған.

Кез-келген тіл өзіндік жасалу жолдары бар жүйелі сөзжасам жүйесінен тұратын тіліміздегі басқа лексикалық қолданыстағы сөздер қабаты сияқты дүниетанымдық лексиканың да өзіндік жасалу жолдары бар. Бұл ұлт тілінің мүмкіндігіне, екінші жағынан, жазушы шығармаларының тіліндегі сөз қолданудағы жазушының шеберлігіне байланысты туындаған тәсілдер болып келеді. Сондықтан дүниетанымдық лексиканың жасалу жолдарын Т.Әбдіков шығармаларынан алынған мысалдармен нақтылай отырып, өз алдына бөлек талдап көрсетуді жөн санадық. Бұл тұрғыдан, жазушының өзіне ғана тән сөз қолдану тәсілдері, сол арқылы ұлт дүниетанымын, болмысын берудегі шеберлігін ашып көрсетуді де негізге алдық. Сондықтан жалпыұлттық тілдегі аталған сөздер қабатының жасалу жолдары мен жазушының өзіне тән қолданыстардың табиғатын өзара салыстыра отырып талдап, ара жігін ашып көрсетуге ұмтылдық. Сол арқылы тілдің дүниетанымдық лексика жасаудағы мүмкіндігіне барынша тоқталып өтуді мақсат еттік. Жазушы шығармаларында жиі кездесетін дүниетанымдық лексика қатарын түбір сөздер құрайды. Алайда, бұл арада түбір сөздердің барлығын дүниетанымдық лексика қатарына жатқыза бермейтіндігіміз белгілі. Өйткені, жазушы қолданысындағы кез-келген түбір сөз осындай ұлт танымына қатысты сөздер бола бермейді. Олардың өз реті, қолданыста айқындалатын ұлтқа, ұлт тіршілігіне қатысты өз мағынасы бар екендігі айқын.

Жазушы шығармаларында қазақ баласының туып-өскен жерге деген сезімі ұлттық болмыспен ашылған. Мысалы, «Туған жерің, мейлі көкмайса болсын, мейлі кезерген шөлейт болсын, бәрібір көкем де, ал балалық шағың мейлі рақатпен өтсін, мейлі жоқтықпен өтсін, бәрібір балдан тәтті емес пе. Жаз бойы Қоңыраулы өзенінің жағасында бие байлап, қымыз ашытатын он шақты **киіз үй** менің көз алдымда әрқашан әсем, көрікті күйінде елестейді. Солардың күнге күйіп, қоңырайып кеткен **көне туырлықтары** да, түтінге ысталған **түндіктері** де, жел соқса сартылдап, сабалап тұратын **үзік баулары** да көңіліме алабөтен ыстық. Мен көкжиектен шашырап, күн көтеріле бастағанда-ақ шөпшілердің кешкі салқыннан аши қоймаған **саумал қымыздың** екі-үш кесесін сіміріп салып, өгізге жайдақ мінетінінен бастап, бұл ауылдың **қашаған құлындарын** қалай ұстап, желіге байлайтынын, жылқы қайырып жүрген балаға кемпірлердің не деп ұрсатынын, тіпті сәскеде самаурынның трубасынан шұбатылған көкшулан, ащы түтіннің желсіз тымақта қайтіп көтерілетінін, түскі аңызакта көл жақтан қандай иістер келетінін, ақырында бақташылардың кешкі айғайы мен шыбыртқылардың сартылын, жұмыстан

кайтқан шөпшілердің дабырлаған дауыстарын – бәрін қалдырмай башайлап суреттеп бере алар едім. Өйткені бұлардың барлығы менің балалық шағымда көріп, біліп өскен белгілі өмір ғой. Көзімді жұмсам болды, осылар тізбектеліп, сол бұрынғы ап-айқын, түсінікті қалпында алдыма келеді» [2, 129].

Автор шығармаларында ұлттық дүниетаным ата-ана, үй лексемалары арқылы дәл берілген. Мысалы, «Есімде, **біздің үй** соғыс басталған жазда Ақсуатта отырды. **Біздің үй** деп отырғаным – жездемнің үйі ғой. Өзім тақыр жетіммін. «Әкең атқа мінген, билік айтқан кісі. Мәмбетейдің ішінде содан тәуірі болған жоқ. Бірақ не керек, кешегі аласапыранда бәрі кетті... Ал шешен болса, соның күйігінен өлді» дейтін маған үлкендер. Бәлкім, солардың тәуірлігінен болар, әкеммен дәмдес болған адамдар мені көрген жерде жылыұшырап, маңдайымнан сипап қалады. Бір кезде менің де өзгелердей **ата-анам болғанын, болғанда анау-мынау емес, елге сыйлы, қадірлі, жақсы адамдар болғанын шын сезінгім келіп, әлгі кісілердің мүсіркеген сөздерін мөліп, беріліп тыңдаушы ем...**» [2, 130].

Мақаламызда тіл мен ойдың, тіл мен танымның, тіл мен тіршіліктің, тіл мен салт-сананың бірлігін дәлелдеу үшін алдымен тілді, оның табиғатын тану қажеттілігі туындайды. Яғни, аталған бірліктерді немесе олардың әрқайсысын жекелей тани түсу үшін де ұлт тіліне үңілуге тура келетіндігі өз-өзінен алдымыздан шығатын тіл біліміндегі өзекті мәселе болып табылады.

Соның негізінде ұлт болмысына, тарихына, салт-дәстүр, ұлттық санасына, тұрмыс-тіршілігіне, т.б. өзіндік ерекшеліктеріне қатысты дүниелердің сыры ұлт тіліне байланысты екендігіне көз жеткіздік. Бұған мақаламыздың өн бойында келтірілген мысалдар тобы да дәлел бола алса керек. Нәтижесінде, ұлттың тілін тану оның бар болмысын, ұлттық дүниетанымын тығыз бірлікте екендігі жөніндегі тұжырымды нақтылай түстік. Қазақ тіл біліміндегі тілтаным мен дүниетаным ұғымдарының біртұтас ұғымдар екендігін осындай пікірлермен, нақты Т.Әбдіков сияқты ұлт болмысын, тарихын тәптіштеп суреттеп беруге ұмтылған жазушы шығармаларынан алынған мысалдармен дәлелдеп көрсетуге ұмтылдық. Яғни, тілтаным мен дүниетаным біртұтас ұғым. Жазушы шығармалары арқылы халық, ұлт тілін, ұлт тілі арқылы ұлт болмысын, тарихын, тұрмыс-тіршілік, салт-санасын тануға болады. Бір сөзбен айтқанда, ұлт болмысы мен мәдениетін тануға болатын бірден-бір құрал - ұлт тілі. Бұл - ұлт тілдерінің қай-қайсысының қарым-қатынас құралы болудан кейінгі маңызды қызметтерінің бірі деп ұққан жөн.

Тілтаным мен дүниетаным бірлігінен келіп шығатын келесі мәселе-дүниетанымның тілде берілу формалары жөнінде болмақ. Өйткені, аталған бірлік, дүниетаным негіздері тілдің осы дүниетанымды бере алатын, жеткізе алатын формалары арқылы көзіңе түспек. Сондықтан халықтың ауызекі тілінің, әдеби жазба тілдің, оның ішінде, көркем әдебиет тілінің, әр түрлі көркем әдебиет шығармаларының, жанрларының, түрлерінің тілдері - ұлт дүниетанымын жеткізудегі, оны танудағы басты көздер екендігін атап өтіп, дәлел үшін мысалдар келтірдік.

Осымен байланысты зерттеу барысының ең алдымен, ұлт табиғатын білдіретін ұлт тілі екендігі жөніндегі тұжырымымызды дәлелдесе, екіншіден, тіліміздің өз алдына мүмкіндіктері мен қызметінің бар екендігіне мысал болып табылады. Яғни, ұлт тілін тани отырып, оның мүмкіндіктерін де анықтауға мүмкіндік бар.

Аталған түйіндермен ұштасып жататын, тіл мен танымның бірлігіне байланысты тағы бір мәселе - тілдің ұлт өкілінің ойлау дәрежесін бере алу, жеткізе алу қызметі, соның негізінде ғана барып ұлт деңгейінде қабылдауға болатындығы жөніндегі мәселе. Яғни, ұлттық ойлау да тілмен байланысты, ал оның қабылдануы да ұлттық негізде жазылып, сөйленген - жеткізілген тілге тәуелді.

Тіл - ұлт мәдениетінің айнасы. Сондықтан тіл тек қатынас құралы ғана емес, ұлт мәдениетін таныту және мәдени қатынас жасаудың да негізгі көзі болып табылады. Бұл тіл біліміндегі мәдени аралық қатынас теориясының мәселелері тұрғысынан да тілдің

негізгі қызметтерінің бірі болып табылады. Біздің де негізгі мақсатымыздың қатарына - қазақ тілінің осы қызметін, сол қызметті атқара алудағы мүмкіндігін Т.Әбдіков шығармаларының тілі негізінде ашып көрсету. Осы жағынан келгенде, Т.Әбдіковтің көркем мәтіндерінде қазақ ұлтының мәдени құндылықтары негізінде ұғындырылып, былайша айтқанда, мәдени қарым-қатынастың ұйтқысы бола алады.

Дүниетанымдық ұлттық лексикаға байланысты екендігі бір ерекшелік - олардың көркем шығарма тілінің көркемдік менін ашудағы орнында. Ұлт тілінде жазылған көркем шығарма тілінің көркемдігі сол ұлт тіліндегі лексикалық байлықты барынша және орынды қолданудың негізінде ғана көркемдік талапқа сай, әсерлі болуы көркем шығарма тілінен алынған нақты мысалдармен дәлелденді. Осы тұрғыдан, дүниетанымдық лексика көркемдік мәнді ажарлап тұратын ұлттың ойлау ерекшелігін жеткізетін көркем тілдік элемент ретінде анықталды.

Қолданылған әдебиеттер

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. - М.: «Прогресс», 2000. - 400 с.
2. Әбдіқұлы Т. Әке. Повестер мен әңгімелер. - Алматы: «Қайнар», 2005. - 384 б.

ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ МЕН МАҒЫНАЛЫҚ СИПАТЫ

Абильбекова Б.Т.

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті

*Тілдік даярлау орталығының
аға оқытушысы*

Бұл мақалада тіл біліміндегі фразеологизмдердің пайда болуы мен мағыналық түрлері қарастырылған. Автор фразеологизмдердің мағыналық ерекшеліктерін нақты, дәлелді мысалдармен ашып көрсеткен.

В статье на основе анализа обширного лингвистического материала рассматривается этимология и семантические разновидности фразеологизмов.

In the article the etymology and semantic varieties of phraseology based on extensive analysis of the linguistic material is considered.

Тіл ғасырлар жемісі, халық мұрасы, ұлттық құбылыс. Бір тіл-бір ұлт. Кез-келген халықтың ойлау ерекшелігі оның ұлттық тілінде көрініс табады, халық даналығы, дүниетаным көзқарасы тілінде түйінделеді. Тіл қазынасына жататын көкейге қонымды, бейнелі, алуан түрлі тұрақты тіркестер, олардың тілдік табиғаты, заңдылықтары, құрылымдық ерекшеліктері әлемдік тілдердің көпшілігінде зерттеліп келе жатқаны белгілі. Себебі, олардың шығу төркіні, көнеленуі, мағыналық құрылымы, тұлғасы жағынан және стильдік тұрғыдан өзіндік ерекшеліктері бар. Тіл арқылы қатынас жасау процесінде сөздер, әдетте, жеке дара күйінде емес, бір-бірімен тіркесіп қолданылады. Сөздердің тілдің грамматикалық заңдарына орайласып, емін-еркін тіркесуінен синтаксистік единицалар – еркін сөз тіркесі мен сөйлемдер жасалады. Сөздердің жалпы тіркесі және синтаксистік сөз тіркесі сөздердің бір-бірімен емін-еркін тіркесуінен жасалады. Бірақ, сөздер бір-бірімен жапатармағай тіркесе бермейді, мағыналарының үйлесімділігі болғанда ғана тіркесіп жұмсалады. Мағыналық үйлесімділік сөздердің бір-бірімен семантикалық жақтан үйлесуге бейімділігі дегенді білдіреді. Еркін сөз тіркесінде оны құрастырушы сыңарлар мағыналық үйлесімділік шеңберінде басқа сыңарлармен ауыса алады. Мысалы, *оқушымен сөйлесу – мұғаліммен сөйлесу, оқушымен әңгімелесу –*